

თურქეთის რესპუბლიკისა და ამერიკის შეერთებული შტატების ურთიერთობები „ცივი ომის“ პერიოდში

აბსტრაქტი

თურქეთის რესპუბლიკასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებს შორის აქტიური სამხედრო, ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობა მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებისთანავე იწყება.

ტრუმენის დოქტრინის და მარშლის გეგმის მეშვეობით, ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა თურქეთს გაუწია დიდი ფინანსური დახმარება, რომელმაც 1947 წელს შეადგინა 100 მილიონი დოლარი და მისი დიდი ნაწილი ქვეყანაში სამხედრო საქმის განვითარებას მოხმარდა.

1951 წლის მაისში აშშ-მა თურქეთს მისცა რეკომენდაცია შესულიყო ჩრდილოეთ ატლანტიკის სამხედრო ბლოკში (ნატო) და 1951 წლის ოქტომბერში ლონდონში ხელი მოაწერეს ოქმს თურქეთის ნატოში მიღების შესახებ.

1952 წლის 18 თებერვალს თურქეთის მეჯლისმა მოახდინა ნატოში გაწევრიანების ხელშეკრულების რატიფიკაცია.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მომხდარმა გეოპოლიტიკურმა ძვრებმა თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ფაქტობრივი ნეიტრალიტეტი შეცვალა პროდასავლური კურსით. დაიწყო თურქეთ - აშშ-ის სწრაფი დაახლოება, რომელიც „ცივი ომის“ მთელ პერიოდში განისაზღვრებოდა საბჭოთა კავშირის მხრიდან მოსალოდნელი აგრესიის საფრთხით.

1980 წლიდან თურქეთისა და აშშ-ის ურთიერთობებში მნიშვნელოვანი სიახლეები გამოიკვეთა. როგორც თურქეთის, ასევე აშშ-ის პოლიტიკაში მიმდინარე პროცესებმა ამ ორი ქვეყნის

ურთიერთობა უფრო მრავალფეროვანი გახადა. მართალია, ის წინა პერიოდებში არსებული ურთიერთობების ელემენტებს ეყრდნობოდა, მაგრამ მაინც ახალი ფორმა მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა წინანდელისაგან.

საკვანძო სიტყვები: თურქეთი; ამერიკის შეერთებული შტატები; ცივი ომი.

შინაარსი

ამერიკის შეერთებული შტატები დღევანდელ მსოფლიოში წამყვანი სახელმწიფოა, რომლის უპირატესობა და გავლენა ნებისმიერ ქვეყანაზე იგრძნობა.

1783 წელს დამოუკიდებლობისათვის ომში ამერიკელი ხალხის გამარჯვების შედეგად შექმნილ ამერიკულ სახელმწიფოს ხშირად უწევდა მსოფლიოს სხვადასხვა სახელმწიფოებთან პოლიტიკური, ეკონომიკური და სამხედრო ურთიერთობა. გამომდინარე აქედან, ოსმალეთის იმპერიაც ავტომატურად მოექცა ამ ურთიერთობათა სფეროში(Acmaoglu,1984:53).

ზოგადად თურქულ სამეცნიერო ლიტერატურაში აშშ - თურქეთის ურთიერთობებზე საუბრისას ხაზი ესმება შემდეგ გარემოებას: ამ ორ სახელმწიფოს შორის ნებისმიერ სფეროში ურთიერთობის ამოსავალი წერტილი გახლდათ ის, რომ მაშინ, როდესაც ოსმალეთის იმპერია ჯერ კიდევ ძლიერი იყო და მსოფლიოში საკმაოდ დიდ ძალას წარმოადგენდა, ამერიკა ჯერ კიდევ არა გლობალურ, რეგიონული სიძლიერის მქონე სახელმწიფო იყო.

ოსმალეთის იმპერიისა და ახალგაზრდა ამერიკის სახელმწიფოს შორის ურთიერთობა, საწყის ეტაპზე გარკვეულწილად რელიგიურ - მისიონერულ სახესაც ატარებდა. ამერიკელი პროტესტანტების სამიზნეს ბიბლიაში ნახსენები წმინდა ადგილები, იმ პერიოდში ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში მყოფი, სალონიკი, იზმირი, მილეთი (დღევანდელი მუღლა) და ოდიკია (დღევანდელი დენიზლი) წარმოადგენდა. ბუნებრივია, მუსლიმური ოსმალეთის იმპერია ახალბედა ამერიკის სახელმწიფოს ამ

მისიონერულ ზრახვებს წინ აღუდგა, თუმცა ამერიკელების გულის მოსაგებად, ოსმალებმა თავიანთ იმპერიაში მცხოვრები მართლმადიდებელი სომხების პროტესტანტულ რელიგიაზე მოქცევის უფლება და შესაბამისად პროტესტანტული მისიის შესრულების უფლება მისცეს. მაგალითად, თუ 1845 წელს ოსმალეთში 50-მდე ამერიკელი პროტესტანტი მისიონერი იყო, უკვე 1890 წელს მათი რაოდენობა 1000-მდე გაიზარდა. შეიქმნა მისიონერთა სკოლები, სადაც იმავე პერიოდში მოსწავლეთა რაოდენობა 813-დან 16990-მდე გაიზარდა(**Gündüz,2007:188**).

თურქეთის რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის კურსზე საუბრისას, უპირველესად მისი გეოსტრატეგიულ მდებარეობაზე უნდა გამახვილდეს ყურადღება. თურქეთი, როგორც ინგლისელი გეოგრაფი ჰალფორდ მაკინდერი(**Halford J.M.,1962:150-165**) (1961-1947) აღნიშნავს, ევრაზიასა და აფრიკას შორის „მსოფლიო კუნძულს“ წარმოადგენს. ის ხმელთაშუა და შავი ზღვების შესაყარზე მდებარე ბალკანეთის, კავკასიის და ახლო აღმოსავლეთის დამაკავშირებელი ხიდია(**Kaya,2017:3**). პროფესორი ჟაკ ატალი (**Atali,J.,2006:12**) თავის პროგნოზებში წერს, რომ თუ XX საუკუნის დასაწყისში მსოფლიო გეოპოლიტიკის ცენტრი ინგლისი, საფრანგეთი, ამერიკა და რუსეთი იყო, XXI საუკუნის დასაწყისში ამ მისიას ამერიკა, ჩინეთი, რუსეთი, ევროკავშირი და ისლამური სამყარო იტვირთავს(**Denk N.,2000:20-21**). აქედან გამომდინარე, ისლამური და ქრისტიანული სამყაროს გზაჯვარედინზე მდებარე თურქეთი დასავლეთიდან - ევროპული, ჩრდილოეთიდან - რუსული, აღმოსავლეთიდან - აზიური და სამხრეთიდან - აფრიკული და არაბული კულტურის გადაკვეთის წერტილს წარმოადგენს(**Kaya,2017:9**). მსოფლიოსთვის თურქეთი, გეოგრაფიულად დამაკავშირებელ ხიდს, კულტურული თვალსაზრისით - ცენტრს, ეკონომიკურად - სატრანზიტო გზას, ხოლო გეოპოლიტიკური და სტრატეგიული თვალსაზრისით - სასიცოცხლო რეგიონს წარმოადგენს. ყველაფერი ეს კი უსაფრთხოების მუდმივ საშიშროებას ქმნის, რის გამოც, თურქეთი საკუთარი სტაბილურობის შესანარჩუნებლად სხვადასხვა გზებისა და მეთოდების ძიებაშია(**Kaya.,2017:12**).

თურქეთ-ამერიკას შორის აქტიური სამხედრო, ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობა მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებისთანავე იწყება. საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელ ი. სტალინისგან ზრახვას, ბოსფორის სრუტის, თურქეთის აღმოსავლეთ რეგიონებზე ტერიტორიების საკითხს და „საბჭოთა გავლენის“ მოპოვებას, ამერიკა მთელი ძალით აღუდგა წინ. ამას ხელს უწყობდა 1947 წლის ტრუმენის დოქტრინა და მარშლის გეგმა (**Türkman,2007:160-161**).

ტრუმენის დოქტრინის და მარშლის გეგმის მეშვეობით, ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა თურქეთს გაუწია დიდი ფინანსური დახმარება, რომელმაც 1947 წელს შეადგინა 100 მილიონი დოლარი და მისი დიდი ნაწილი ქვეყანაში სამხედრო საქმის განვითარებას მოხმარდა.

ტრუმენის დოქტრინა „ცივი ომის“ დროინდელი სტრატეგიაა, რომლის მიზანიც იყო საბჭოთა წყობისა და კომუნიზმის შეჩერება. დოქტრინა 1947 წლის 12 მარტს გაიგზავნა კონგრესში აშშ-ის პრეზიდენტის - ჰარი ტრუმენის მიერ.

1947 წლის ივლისში მარშლის გეგმის - ე.წ. ევროპის აღდგენის პროგრამის მიზანი იყო არა მხოლოდ კონტინენტის ქვეყნებისთვის ეკონომიკური დახმარება, არამედ ევროპის მასშტაბით კომუნიზმის მოგერიება(**Ertem,2007:337-397**).

ტრუმენის დოქტრინის და მარშლის გეგმის ჩარჩოებში ამერიკის შეერთებული შტატები თურქეთს, საბერძნეთთან ერთად, სამხედრო და ეკონომიკურ დახმარებას უწყევდა. ამის დადასტურება იყო 1946 წელს ამერიკული სამხედრო გემების სტამბოლში შემოსვლა (მას შემდეგ, რაც ინგლისის პრემიერ-მინისტრმა ჩერჩილმა მსოფლიოს განუცხადა, რომ მოკავშირეები რკინის ფარდით ორად გაიყო და, ფაქტობრივად, ამით „ცივი ომის“ დაწყება გამოაცხადა).

1946 წელს ამერიკული სამხედრო გემების შემოსვლა სტამბოლში, საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ თურქეთის დასახმარებლად, ამ ორ სახელმწიფოს შორის სტრატეგიული პარტნიორობის დაწყების სიმბოლოდ იქცა(**Bağci,2009:3**).

ამასთან უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ თურქეთი, ჯერ კიდევ ნატოში შესვლამდე იყო ერთადერთი სახელმწიფო ახლო და შუა აღმოსავლეთში, რომელმაც მონაწილეობა მიიღო 1950 - 1953 წლების კორეის ომში.

1951 წლის მაისში აშშ-მა თურქეთს მისცა რეკომენდაცია შესულიყო ჩრდილოეთ ატლანტიკის სამხედრო ბლოკში (ნატო) და 1951 წლის ოქტომბერში ლონდონში ხელი მოაწერეს ოქმს თურქეთის ნატოში მიღების შესახებ.

1952 წლის 18 თებერვალს თურქეთის მეჯლისმა მოახდინა ნატოში გაწევრიანების ხელშეკრულების რატიფიკაცია.

ნატოში შესვლის შემდეგ თურქეთი აქტიურად მონაწილეობდა აშშ-ისა და ინგლისის ინიციატივით შექმნილ სამხედრო ბლოკებში - ბალდადის პაქტსა (1955 წლის 24 თებერვალი) და სენტოში (სამხედრო-პოლიტიკური გაერთიანება ახლო და შუა აღმოსავლეთში) (1959 წლის 24 მარტი)(**მაჩიტაძე,2005(ა):112**).

თურქეთმა მონაწილეობა მიიღო ყველა იმ აქციაში, რომლებიც მოაწყვეს დასავლეთის სახელმწიფოებმა ახლო აღმოსავლეთში.

1948-1959 წლებში აშშ-ის დახმარებამ თურქეთისადმი შეადგინა 2885,5 მლნ. დოლარი, აქედან 1878,3 მლნ. დოლარი სამხედრო საჭიროებებს მოხმარდა(**სანიკიძე,2011:351**), დარჩენილი თანხა კი ეკონომიკის განვითარებას, გზების, ჰაეროდრომებისა და ნავსადგურების მშენებლობებს, რომელთაც დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობა ჰქონდათ.

თურქეთისადმი აშშ-ის სამხედრო დახმარება 80-იან წლებში მკვეთრად გაიზარდა. აღსანიშნავია, რომ 1980-1985 წლებში აშშ-ის დახმარებამ 2,6 მლრდ. დოლარი შეადგინა(**მაჩიტაძე,2005(ბ):113**).

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მომხდარმა გეოპოლიტიკურმა ძვრებმა თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ფაქტობრივი ნეიტრალიტეტი შეცვალა პროდასავლური კურსით. დაიწყო თურქეთ - აშშ-ის სწრაფი დაახლოება, რომელიც „ცივი ომის“ მთელ პერიოდში განისაზღვრებოდა საბჭოთა კავშირის მხრიდან მოსალოდნელი აგრესიის საფრთხით.

1980 წლიდან თურქეთისა და აშშ-ის ურთიერთობებში მნიშვნელოვანი სიახლეები გამოიკვეთა. როგორც თურქეთის, ასევე აშშ-ის პოლიტიკაში მიმდინარე პროცესებმა ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობა უფრო მრავალფეროვანი გახადა. მართალია, ის წინა პერიოდებში არსებული ურთიერთობების ელემენტებს ეყრდნობოდა, მაგრამ მაინც ახალი ფორმა მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა წინანდელისაგან.

აღსანიშნავია, რომ თურქეთი ადრინდელზე უფრო აქტიურ და ეფექტურ პოლიტიკას ატარებდა და ზოგ საკითხთან დაკავშირებით გარკვეული უპირატესობის მოპოვებას იმედოვნებდა, მაგრამ, როგორც წესი, იგი ვერ იღებდა იმ დონის მხარდაჭერას, რომელსაც ელოდა აშშ-ისგან და შესაბამისად, მიზნის მიღწევასაც ვერ ახერხებდა.

1980-იანი წლების საერთაშორისო პოლიტიკის ერთ-ერთი თავისებურება აშშ-ის როლი იყო, რომელმაც განსაზღვრა ეპოქის პოლიტიკური ცხოვრება. მისი მიზანი „ცივი ომის“ მოგება და მოწინააღმდეგე ბლოკის, უპირველეს ყოვლისა, საბჭოთა კავშირის დამარცხება იყო. სამომავლო გეგმები მან ჯერ კიდევ „ცივი ომის“ დასრულებამდე დასახა, თურქეთს კი ამავე პერიოდში განსხვავებული პოლიტიკური პრობლემები ჰქონდა და ამიტომაც 1980 - 1989 წლების მსოფლიო პოლიტიკას ის ფეხს ვერ აუწყობდა.

1980 წლის 12 სექტემბრის სამხედრო გადატრიალებამ ცვლილებები შეიტანა როგორც თურქეთის შიდა პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში, ასევე მის მიერ გატარებულ საგარეო პოლიტიკაშიც. შემდგომი ათი წლის განმავლობაში თურქეთის და აშშ-ის ურთიერთობებზე ზეგავლენას ახდენდა როგორც თურქეთში არსებული მმართველობის შეცვლისა და დემოკრატიისაკენ დაბრუნების პრობლემები, ასევე საერთაშორისო არენაზე განვითარებული მოვლენები(მაჩიტაძე,2005(ბ):122).

ახალი პოლიტიკური მიდგომის ფარგლებში აშშ-ის მიერ თურქეთისთვის განკუთვნილი როლი ამ პერიოდის ყველაზე თვალშისაცემ მახასიათებელს წარმოადგენს. თურქეთის მეზობლობა ახლო აღმოსავლეთთან აშშ-ის საგარეო პოლიტიკაში

ახალი ცვლილებების საფუძველი გახდა. დასავლეთის ქვეყნები თურქეთს უყურებდნენ როგორც დასავლეთისა და ახლო აღმოსავლეთის საზღვარზე მდგარ ქვეყანას და მასთან დაკავშირებით გეგმებს განიხილავდნენ იმ დამოკიდებულების მიხედვით, რომელიც ჰქონდა დასავლეთს ახლო აღმოსავლეთის მიმართ. უფრო მეტიც, თითო - ოროლა გამონაკლისის გარდა, იგი ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში მიმდინარე პროცესებში ჩაურევლობას ამჯობინებდა. ამიტომაც იყო, რომ 1980 - იანი წლების დასასრულისკენ მისი გააქტიურება ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში და აშკარა ჩარევა იქ მიმდინარე პროცესებში შეიძლება მივიჩნიოთ თურქეთის საგარეო პოლიტიკაში გარდატეხის წერტილად.

აშშ-სა და თურქეთს შორის ურთიერთობებზე ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ზეგავლენას ახდენდა საბერძნეთთან არსებული უთანხმოება (ეგეოსის ზღვისა და კვიპროსის პრობლემები), აგრეთვე, აშშ-თან ეკონომიკური და სავაჭრო ურთიერთობის არასტაბილურობა და სამხედრო სფეროში არსებული საკამათო საკითხებიც. ამიტომ, თურქეთი იძულებული გახდა ეზრუნა ისეთი პრობლემების გადაჭრისათვის, როგორცაა: სომეხთა გენოციდი, ქურთი სეპარატისტების მოქმედებები და ირანის საკითხი. რა თქმა უნდა, ამისათვის თურქეთს დიდი ფინანსები სჭირდებოდა. ყოველივე ზემოაღნიშნულის გამო 1980-იანი წლები თურქეთ-აშშ-ის ურთიერთობა სერიოზული პრობლემების თანხლებით ვითარდებოდა და ამიტომაც ეს პერიოდი, როგორც ვთქვით, ორი ქვეყნის ურთიერთობისთვის გამოცდად იქცა.

1980-იანი წლები აშშ-მა ახალი მმართველობითა და წინა პერიოდიდან დარჩენილი სერიოზული ეკონომიკური პრობლემებით დაიწყო. მაშინ, როდესაც 1980 წელს არჩევნებში რონალდ რეიგანმა გაიმარჯვა, ამერიკის ეკონომიკის ზრდა თითქმის შეჩერებული იყო, ინფლაციისა და უმუშევრობის მაჩვენებელი კი - მეტად გაზრდილი. რეიგანისა და მისი გუნდისათვის (ე.წ. „ახალი მემარჯვენეები“) უპირველეს ამოცანას წარმოადგენდა ეკონომიკის გამოცოცხლება და აღორძინება, ასევე ისეთი ნაბიჯების გადადგმა, რომელიც მსოფლიო ლიდერობისათვის ბრძოლაში აშშ-ს უპირატესობას შეუნარჩუნებდა. 1979 წელი შეერთებული

შტატებისათვის რთული წელი გამოდგა. მისმა კონკურენტმა, საბჭოთა კავშირმა, ავღანეთში ჯარების შეყვანით მანამდე აქ არსებული ძალთა ბალანსი დაარღვია. ვითარება შეიცვალა ირანშიც, რომელიც იმ დრომდე ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში აშშ-ის უახლოეს მოკავშირედ მიიჩნეოდა. აქ მომხდარმა რევოლუციამ ქვეყნის ხელმძღვანელობა შეცვალა. თეირანში აშშ-ის საელჩოს შენობაში ამბოხებულებმა 50 ამერიკელი მძევლად აიყვანეს. ამ ფონზე ურთიერთობის ერთადერთი ფორმა, რომელიც შეიძლებოდა ჰქონოდა (და ჰქონდა კიდევ) აშშ-ს ირანის ახალი ხელისუფლების მიმართ, იყო მტრობა. ამ სიტუაციის ფონზე აუცილებელი გახდა, აშშ-ს უფრო მტკიცე ნაბიჯები გადაედგა თურქეთთან მიმართებით, რათა კიდევ უფრო გაემყარებინა პოზიციები ახლო აღმოსავლეთთან(მაჩიტძე, 2005(ბ):125).

1980 წლის 23 იანვარს, აშშ-ის პრეზიდენტმა - ჯიმი კარტერმა ახალი განცხადება გააკეთა, რომელსაც კარტერის დოქტრინის სახელით იცნობენ, რომლის მიხედვით, აშშ შეეწინააღმდეგებოდა ყველა პროცესს, რომელიც საფრთხეს წარმოადგენდა ახლო აღმოსავლეთის რეგიონისათვის, განსაკუთრებით, სპარსეთის ყურისათვის, და ამისათვის იგი ყველა საშუალებას გამოიყენებდა, იარაღის ჩათვლით. ეს პროცესები ზეგავლენას მოახდენდა თურქეთზე, რომელიც ახლო აღმოსავლეთის რეგიონის ქვეყანა და ამავე დროს აშშ-ის მოკავშირე და ნატოს წევრი იყო. უფრო მეტიც, შიდა პოლიტიკური და ეკონომიკური სტრუქტურა და დემოგრაფიული მდგომარეობა თურქეთს აიძულებდა, მუდმივად ედევენებინა თვალყური ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში მიმდინარე მოვლენებისათვის. შესაბამისად, აშშ-ის პოლიტიკამ და თურქეთის ხელი უფლების გეგმებმა (რეგიონში ამ ქვეყნის როლთან დაკავშირებით) საჭირო გახადა, რომ თურქეთს რეგიონული მასშტაბით ახალი როლი ეკისრა. ამ პერიოდში დაიწყო ე.წ. „სარტყელის“ პროექტის განხორციელება, რომელიც შემუშავდა ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებზე საბჭოთა კავშირის გავლენის ზრდის აღსაკვეთად და სპარსეთის ყურიდან დასავლეთის მიმართულებით ნავთობის ნაკადის უწყვეტი და უსაფრთხო მიწოდები უზრუნველსაყოფად. ეს პროექტი, „მწვანე სარტყელი“,

რომელიც ითვალისწინებდა რეგიონში ზომიერი ისლამური ჯგუფების მხარდაჭერას და ამ ჯგუფებსა და სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობების განვითარებას, 1977 წელს ჯ. კარტერის მრჩეველმა ზბიგნევ ბჟეზინსკიმ შეიმუშავა. აღნიშნული პროექტის განხორციელება 1979-1980 წლებიდან დაიწყო, მას საბჭოთა კავშირის ალყაში მოქცევასთან ერთად სპარსეთის ყურის ნავთობისთვის გარკვეული გარანტიების უზრუნველყოფა უნდა შეძლებოდა და მიზნად ისახავდა ისლამური ელემენტებისაგან შემდგარი კედლით საბჭოთა გავლენის შემცირებას, მაგრამ, დაგეგმილისაგან განსხვავებით, რადიკალური და ზომიერი ისლამური ჯგუფების განცალკევება და კლასიფიცირება შეუძლებელი აღმოჩნდა. „სარტყლის“ გასწვრივ არსებულმა ისლამურმა ჯგუფებმა რადიკალიზმი აირჩიეს(Çağrı,2003:10), თურქეთში კი 1980 წლის 12 სექტემბერს მოსული ხელისუფლება სწორედაც რომ მიესადაგებოდა აშშ-დან წამოსულ პოლიტიკას.

საბჭოთა კავშირის ალყაში მოქცევის პოლიტიკის სამხედრო დასაყრდენი იყო „სწრაფი რეაგირების ძალების“ პროექტი, რომელიც ზუსტად დაემთხვა „ახალი მემარჯვენეების“ მიდგომას და გაზარდა სამხედრო ხარჯები. აშშ-ს ესაჭიროებოდა ახალი ბაზები და სამხედრო საშუალებები, რაც მთავარია, რეგიონის ქვეყნების მხარდაჭერა, რათა სპარსეთის ყურესა და ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესებში უფრო სწრაფი და ეფექტური ჩარევის შესაძლებლობა ჰქონოდა.

პირველად „სწრაფი რეაგირების ძალები“ სპარსეთის ყურეში გამოიყენეს. თუმცა, აღნიშნული წარმონაქმნი არ უნდა ყოფილიყო ნატოს საშუალებებისა და შესაძლებლობებისგან დამოუკიდებელი, მაგრამ პრობლემები მაინც შექმნა. იგი გასცდა ნატოს მოქმედების ფარგლებს. თურქეთი ამ პროექტს მეტად სერიოზულად მიუდგა(Sönmezoglu,2006:293). ის აცნობიერებდა, რომ რეგიონის ქვეყნებიც კი ამ პროექტს დიდი აღტაცებით არ ხვდებოდნენ. უფრო მეტიც, ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესებში ჩარევის შემთხვევაში უნდა გამოეყენებინათ თურქეთის ბაზები და ეს ფაქტი თურქეთს მეტად მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდებდა. თურქეთი აშშ-ის წარმომადგენლებს უცხადებდა,

რომ იგი კვლავ შეუერთდებოდა ნატოს გადაწყვეტილებებს, რადგან სხვა ნაბიჯის გადადგმა საწინააღმდეგო რეაქციას გამოიწვევდა და თურქეთის მდგომარეობას დაამძიმებდა(Uzgel,2001 :55).

მთელი ამ მცდელობის მიუხედავად, თურქეთი ჯერ კიდევ არ იყო მზად „სწრაფი რეაგირების ძალების“ პროექტისათვის. იგი „სარტყელში“ შემავალ ქვეყანას წარმოადგენდა და 1980 წლის შემდეგ „ისლამური კონფერენციის ორგანიზაციის“ შეხვედრებში პრემიერ-მინისტრის დონეზე იღებდა მონაწილეობას. ამის გათვალისწინებით, სამხედრო მოქმედებებში მონაწილეობისათვის თურქეთს გარკვეული დრო სჭირდებოდა. შეერთებული შტატებისთვის მნიშვნელოვან საკითხად რჩებოდა თურქეთის აღმოსავლეთ ნაწილში სამხედრო შესაძლებლობების გაზრდა.

1982 წლის 29 ნოემბერს, ბრიუსელში აშშ-სა და თურქეთს შორის ხელი მოეწერა ურთიერთგაგების მემორანდუმს, რომლითაც გათვალისწინებული იყო აღმოსავლეთ ანატოლიის რეგიონში 10 აეროდრომის განახლება და მუშა და ბათიანში ორი ახალი სამხედრო აეროდრომის მშენებლობა. ეს დოკუმენტი პირველი ნაბიჯი გახდა თურქეთის „სწრაფი რეაგირების ძალების“ პროექტში შესასვლელად.

1981 წელს აშშ-ის ახალ ხელისუფლებას სათავეში ჩაუდგა „ახალი მემარჯვენეობის“ იდეის ერთგული - რონალდ რეიგანი. თურქეთში კი 1983 წელს ჩატარებული არჩევნებით სამოქალაქო მმართველობა დაბრუნდა და შეიქმნა ახალი მთავრობა პრემიერ-მინისტრ თურგუთ ოზალის ხელმძღვანელობით. რეიგანი „ცივი ომის“ დასრულებამდე აშშ-ის პრეზიდენტი იყო, ხოლო ამავე პერიოდში თურქეთს სათავეში უკვე პრეზიდენტის რანგში თ. ოზალი ედგა. მთელი ამ ხნის განმავლობაში აშშ-ის დამოკიდებულება თურქეთისადმი საკმაოდ ზომიერი და გაწონასწორებული იყო.

1983-1989 წლებს თურქეთ - აშშ-ის ურთიერთობის ისტორიაში „ოქროს ხანად“ მოიხსენიებენ.

თურქეთის პრემიერ-მინისტრი თურგუთ ოზალი ცდილობდა, გაეტარებინა პრაგმატული საგარეო პოლიტიკა და განეხილ-

რციელებინა ეკონომიკის ლიბერალიზაცია, რომელიც გათვალისწინებული იყო „ეკონომიკის სტაბილიზაციის“ პროგრამით. იგი ცდილობდა აშშ-თან ურთიერთობაში წინა პლანზე წამოეწია ეკონომიკური ინტერესები, ოხალი აცხადებდა, „ჩვენს ურთიერთობას დასავლეთთან, პირველ რიგში, აქვს ეკონომიკური ინტერესები“**(მაჩიტძე,2005(ა):111)**.

1985 წლის ივლისში აშშ-მა და თურქეთმა ხელი მოაწერეს ორმხრივ შეთანხმებას ინვესტიციების შესახებ. ამ პერიოდში დიდი რაოდენობის ინვესტიცია იქნა ჩადებული სამხედრო მრეწველობაში. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამერიკული ინვესტიციები, რაოდენობის მხრივ, პირველ ადგილზე იყო თურქეთში.

ნიშანდობლივია, რომ 80-იან წლებში აშშ-ის სტრატეგიაში თურქეთის გავლენის ზრდასთან ერთად, გაიზარდა აშშ-ის სამხედრო დახმარებაც თურქეთის მიმართ, რომელმაც 1981-1988 წლებში 4 მლრ. დოლარს გადააჭარბა. თურქეთი მესამე ადგილზე გავიდა ამერიკული სამხედრო დახმარების მხრივ, ისრაელისა და ეგვიპტის შემდეგ.

ყოველივე ამის შედეგად, შესაძლებელი გახდა თურქეთის სამხედრო ბაზების რეორგანიზაცია და სამხედრო მრეწველობის თანამედროვე დარგების შექმნა. აღსანიშნავია ისიც, რომ 80-იან წლებში აშშ-ის დახმარება თურქეთის სამხედრო პერსონალის მოსამზადებლად 7 მლნ. დოლარამდე გაიზარდა**(მაჩიტძე,2005 (ბ):115)**.

80-იან წლებში აშშ ცდილობდა თავისი ინტერესებისათვის გამოეყენებინა თურქეთის მიერ ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკაში „ისლამური ფაქტორი“ ახლო და შუა აღმოსავლეთში ამერიკული ინტერესების ერთგვარი „ფარის“ შესაქმნელად.

1980-1988 წლებში, ირან - ერაყის ომის დროს, თურქეთი ნეიტრალიტეტის პოზიციაზე იდგა, თუმცა ინარჩუნებდა მჭიდრო სავაჭრო-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ურთიერთობებს ორივე ქვეყანასთან.

აშშ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა თურქეთ-ისრაელის ურთიერთობას, რადგანაც მისი ამ სტრატეგიული პარტნიორების თანამშრომლობაზე იყო დამოკიდებული აშშ-ის პოლიტიკის

წარმატება შუა აღმოსავლეთის რეგიონში. თურქეთი კი, თავის მხრივ, ცდილობდა სხვასთან ერთად გამოეყენებინა ებრაული ლობის მხარდაჭერა აშშ-ის კონგრესში.

1985 წელს ვაშინგტონში ვიზიტად მყოფმა ოზალმა აშშ-ში ებრაული ლობის მიერ თურქეთისათვის მხარდაჭერის საკითხი განიხილა. მისი მიზანი იყო, ებრაული მხარდაჭერის უზრუნველყოფითა და თურქეთ-ისრაელს შორის ურთიერთობების დაახლოებით, გაეძლიერებინა სომხური და ბერძნული ლობის წინაშე დასუსტებული აშშ-ში მოქმედი თურქული ლობი. ახლო აღმოსავლეთთან დაკავშირებული გეგმების ფარგლებში აშშ განსაკუთრებულად უჭერდა მხარს თურქეთ - ისრაელის დაახლოებას.

მიუხედავად იმისა, რომ თურგუთ ოზალს აშშ-თან თანხმობა ჰქონდა და დროის ამ მონაკვეთს ახლო ურთიერთობების სიმბოლოდ მიიჩნევდნენ, აღნიშნულ პერიოდს უპრობლემოდ მაინც არ ჩაუვლია. 1980 წელს ხელმოწერილი თავდაცვისა და ეკონომიკური თანამშრომლობის შეთანხმების (SEI) ვადის გასვლამდე 3 თვით ადრე თურქეთმა აშშ-ს ცვლილებების შეტანის მოთხოვნით მიმართა. თურქეთი, რომელიც ემხრობოდა აშშ-თან ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარებას, ამავე დროს, მისგან დახმარების გაზრდას ითხოვდა. თურქეთის მიერ აშშ-ისთვის გაგზავნილ ათპუნქტიან მოთხოვნას აშშ თავშეკავებით შეხვდა. აშკარა ხდებოდა, რომ ვაშინგტონი არ იჩენდა სათანადო ძალისხმევას, რათა აშშ-ის ტერიტორიაზე თურქულ პროდუქციას ექსპორტისათვის არსებული წინააღმდეგობები დაემლია. აშშ სხვადასხვა ტექნიკური დეტალების მომიზეზებით აცხადებდა, რომ ამ ეტაპზე შეუძლებელი იყო თურქეთის ტექსტილის ნაწარმის ექსპორტისათვის არსებული ბარიერების მოხსნა. აშშ-ის ასეთი გულგრილი მიდგომის საპასუხოდ თურქეთმა SEI-ს მოქმედება მხოლოდ ერთი წლით გააგრძელა. აშშ-თან ურთიერთობაში დაძაბულობა გრძელდებოდა. შეერთებული შტატების წარმომადგენელთა პალატამ 1987 წელს თურქეთისთვის გადასაცემი გრანტისა და დახმარების რაოდენობა შეამცირა. უფრო მეტიც, თურქეთისთვის დახმარების საკითხის განხილვისას დღის წესრიგში კვლავ დადგა 1983 წლიდან კვიპროსზე

თურქული ჯარის ყოფნის საკითხი (მას შემდეგ, რაც 1983 წლის 15 ნოემბერს „ჩრდილოეთ კვიპროსის თურქთა რესპუბლიკა“ გამოცხადდა, ბერძნული ლობი თურქეთის წინააღმდეგ გააქტიურდა. უფრო მეტიც, აშშ-ის კონგრესში გარკვეულ წარმატებასაც მიაღწია. თუმცა ეს არ ყოფილა შეერთებული შტატების დახმარების შემცირების ერთადერთი მიზეზი, კვიპროსის საკითხი ყველა პერიოდში, მინიმუმ ერთხელ, დღის წესრიგში დგებოდა და დახმარების საკითხის განხილვისას ამ პრობლემას ასახელებდნენ, როგორც წინაპირობას, რომელიც უარყოფითად მოქმედებდა ორმხრივ ურთიერთობაზე).

1987 წელს აშშ-ის დახმარების შემცირებით შეწუხებულმა თ.ოზალმა შეერთებული შტატებისაგან მოითხოვა უფრო მეტი და უფრო ხელსაყრელი პროცენტით ფინანსური დახმარება და ამავე დროს, სამხედრო ვალების ნაწილის ჩამოწერა. ბუნებრივია, რომ ამ მცდელობამაც ვერ გამოიღო სასურველი შედეგი. თურქეთმა და აშშ-მა 1987 წლის მარტში, დამატებითი დოკუმენტების გაცვლით, ეკონომიკური თანამშრომლობის შეთანხმება (SEI) 1990 წლამდე გააგრძელეს. დამატებითი დოკუმენტის დანართის ოქმში მხარეები გარკვეულ საკითხებზე შეთანხმდნენ. მათ შორის იყო ინჯირლიკის ავიაბაზაზე - 4 თვითმფრინავის -16-ით გაზარდა. გარდა ამისა, თურქეთს, დახმარების სახით, დაახლოებით 400 მილიონი დოლარი უნდა მიეღო, მაგრამ SEI -ს ხელმოწერის შემდეგ აშშ-ის კონგრესმა თურქეთისთვის გამოყოფილი დახმარება მნიშვნელოვნად შეამცირა (Uzgel, 2001: 57). უფრო მეტიც, დაასახელა დახმარების გაცემის შემდეგი პირობები: კვიპროსზე უნდა შეემცირებინათ თურქი სამხედროების რაოდენობა, ასევე, იქ არ უნდა გამოეყენებინათ თურქეთისათვის გადაცემული ამერიკული იარაღი. დამაბულობა ესკალაციის გარეშე დასრულდა, რადგანაც თ.ოზალის მთავრობა რისკზე აღარ წავიდა. მინისტრთა კაბინეტმა წერილიც და ფარული ოქმიც 1988 წლის დასაწყისში დაამტკიცა. თ. ოზალის მთავრობა მიხვდა, რომ აშშ-თან, პრეზიდენტის დონეზე, უფრო კომფორტულ და გულითად ურთიერთობას დაამყარებდა, ვიდრე კონგრესთან.

ბერძნული ლობი ახერხებდა, რომ აშშ-ის კონგრესში კვიპროსის საკითხს აქტუალურობა არ დაეკარგა და მას მუდმივად იყენებდა თურქეთის წინააღმდეგ. ამის პარალელურად, სომხური ლობიც აგრძელებდა საქმიანობას და წარმატებებსაც აღწევდა. 1984 წლიდან, თითქმის ყოველ წელს, ამ ლობის გავლენით, ამერიკელი პოლიტიკოსები ააქტიურებდნენ სომეხთა გენოციდის პრობლემას. მათ არაერთხელ დააყენეს დღის წესრიგში საკითხი, რომ 24 აპრილი გამოცხადდეს გენოციდის დღედ. ეს ვითარება, რომელიც მუდმივად დისკომფორტს უქმნიდა თურქეთს, რეიგანის მმართველობის წლებში კონგრესს არ გასცდენია, თუმცა აშშ - თურქეთის ურთიერთობაში მუდამ სერიოზული დაძაბულობის წყარო იყო.

1989 წლის 20 იანვარს აშშ-ის პრეზიდენტად არჩეულმა ჯორჯ ჰერბერტ უოლკერ ბუშმა საარჩევნო პერიოდში სომხური ლობის მნიშვნელოვანი მხარდაჭერა მიიღო.

1989 წლის ოქტომბერში აშშ-ის სენატის იუსტიციის კომისიამ მიიღო გადაწყვეტილების პროექტი - 24 აპრილი სომეხთა გენოციდის დღედ გამოცხადებულიყო. ამ ფაქტმა თურქეთის შეშფოთება გამოიწვია. ანკარამ გარკვეული ზომები მიიღო, რომელიც დროებითი აღმოჩნდა. იანვარში თ. ოზალი აშშ-ს ესტუმრა. დიდი მცდელობის მიუხედავად, გადაწყვეტილების პროექტი სენატის დღის წესრიგში არ ჩართეს. მაშინ, როდესაც თურქეთი ფიქრობდა, რომ კრიზისი დაძლეული იყო, აშშ-ის პრეზიდენტმა ჯორჯ ბუშმა 24 აპრილს მსოფლიოს წერილობით აცნობა, რომ ეს დღე გამოცხადებულია ხსოვნის დღედ. აღნიშნული საკითხი დღესაც აქტუალურია აშშ - თურქეთის ორმხრივ ურთიერთობაში.

1985 წელს შეიქმნა თურქულ-ამერიკული ბიზნესსაბჭო და ამავე წელს ხელი მოეწერა შეთანხმებას თურქულ-ამერიკული ორმხრივი ინვესტიციების შესახებ, თუმცა ორივე დოკუმენტი შორს იყო იმ მოლოდინისაგან, რომელიც თურქეთს ჰქონდა. ამასთანავე, აშშ მოითხოვდა თურქული ეკონომიკის უფრო მეტ ლიბერალიზაციას, თურქეთისათვის უფრო მეტი სამხედრო პროდუქციის მიყიდვას და თურქეთთან უფრო მჭიდრო თანა-

მშრომლობას ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, აშშ თურქეთთან ურთიერთობაში ცდილობდა თავისი ინტერესების გატარებას.

XX საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში, თურქეთმა დიდი ზარალი ნახა იმ ეკონომიკური სანქციების გამო, რომლებიც აშშ-ის ინიციატივით დაწესდა 1990 წლიდან ერაყის მიმართ, და ეს მაშინ, როდესაც ერაყი წარმოადგენდა - თურქეთის უმთავრეს ნავთობ მომმარაგებელს, რომელსაც გარკვეულწილად სწორედ ამ სანქციების გამო ჯერ კიდევ არ ჰქონდა მოშუშებული ირანთან რვაწლიანი ომის ჭრილობები.

1999 წლის 15 თებერვალს ანკარაში ერაყის ვიცე-პრემიერ ტარიკ აზიზის ვიზიტის დროს აღინიშნა, რომ აშშ, ერაყის ჰაერსაწინააღმდეგო დაცვის საშუალებების დაბომბვით, რეგიონში დაძაბულობას ზრდიდა. აშშ-ის სახელმწიფო დეპარტამენტმა უარყოფითად შეაფასა ერაყის ხელისუფლების წარმომადგენლის ეს ვიზიტი და აღნიშნა, რომ თურქეთის მთავრობის ასეთი პოლიტიკური ნაბიჯი ახლო აღმოსავლეთში კონფლიქტების მოგვარებას შეაფერხებდა.

თავის მხრივ, თურქეთი არასოდეს არ გაამწვავებდა ურთიერთობას ნატოსთან, რადგან სწორედ ამ სამხედრო-პოლიტიკურ ორგანიზაციაზე იყო დამოკიდებული, ძირითადად, მისი თავდაცვისუნარიანობის სიმტკიცე, აგრეთვე, წარმატება ევროკავშირთან მოლაპარაკებებში.

ევროპა ანკარას ბრალს სდებდა ადამიანთა უფლებების დარღვევაში, ვაშინგტონი კი შედარებით თავს იკავებდა ანკარის მძაფრი კრიტიკისაგან, რადგან არავითარი სურვილი არ გააჩნდა გაეფუჭებინა ურთიერთობები საკმაოდ დიდი გეოპოლიტიკური მნიშვნელობის მქონე ქვეყანასთან, რომელიც თითქმის ყოველთვის ამართლებდა მის იმედებს და იყო მისი ერთ-ერთი მთავარი დასაყრდენი ამ რეგიონში.

დასკვნა

„ცივი ომის“ პერიოდში თურქეთი საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ მკაფიოდ გამოხატულ პროდასავლურ და განსაკუთრ-

ებით, პროამერიკულ პოლიტიკას ატარებდა. საბჭოთა კავშირის დაშლით დამთავრებული „ცივი ომის“ შემდგომ პერიოდში თურქეთის საგარეო პოლიტიკის კურსი რადიკალურად შეიცვალა. ენერგეტიკისა და ნავთობის უზარმაზარი მარაგის მქონე და ახალ რეგიონულ ძალად მოვლენილი თურქეთის რესპუბლიკა, „ცივი ომის“ შემდეგ, დიდი სტრატეგიის მქონე სახელმწიფოს - ამერიკის, დიდი ინტერესის სფერო გახდა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Machit'adze, EL. (A) (2005). *1980-iani Ts'lebis Turketi da Ashsh.* (Amerik'is Shests'avlis Sakartvelos Asotsiatsia). Amerik'is Shests'avlis Sak'itxebi III. Tbilisi: Gamomtsemloba, TSU. (მაჩიტაძე, ელ. (ა) (2005). *1980-იანი წლების თურქეთი და აშშ.* (ამერიკის შესწავლის საქართველოს ასოციაცია), ამერიკის შესწავლის საკითხები III. თბილისი: გამომცემლობა თსუ);
2. Machit'adze, EL. (B) (2005). „*Okros Khana*“ *Amerik' – Turketis Urtiertobis Ist'oriashi Ronald Reigani da 1980-iani Ts'lebis Amerik'a.* (Amerik'is Shests'avlis Sakartvelos Asotsiatsia). Tbilisi: Gamomtsemloba TSU. (მაჩიტაძე, ელ. (ბ) (2005). „*ოქროს ხანა*“ *ამერიკა - თურქეთის ურთიერთობის ისტორიაში რონალდ რეიგანი და 1980 - იანი წლების ამერიკა.* (ამერიკის შესწავლის საქართველოს ასოციაცია). თბილისი: გამომცემლობა თსუ);
3. Sanik'idze, G. Alasania, G. Gelovani, N. (2011). *Akhlo Aghmosavletis Ist'oria da Misi Urtiertobebi Samkhret K'avk'asiastan (XIX s. –XXI s-is Dasats'qisi).* Tbilisi: Ilias Sakhelmts'ifo Universit'et'is Gamomtsemloba. (სანიკიძე, გ. ალასანია, გ. გელოვანი, ნ. (2011). *ახლო აღმოსავლეთის ისტორია და მისი ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიასთან (XIX ს.-XXI ს.-ის დასაწყისი).* თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა);
4. Acmaoglu, F.(1984). *20 Yüzyil Siyasi Tarihi 1914-1980, Is bankasi kültür yayirlari.* Istanbul;

5. Bađci, H. E. (2009). „*Türkiye Diř Politikasında 1950'il yıllar*. ODTU yayınlar, 3 bölüm, Ankara;
6. Ertem, D. (2007). „*Truman Doctrine and Marshall Planin Türkiye - USA Relations*“. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. cit 2. №21. Haziran;
7. Köni, H. (2003). *Yeni Hegemonya ve Türkiye, Asam yayınları*. Ankara;
8. Uzgel, İ. (2001). „*ABD ve NATO'yla İliřkiler*“. Baskın Oran (Ed), Türk Dıř Politikası Kurtuluř Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II:1980-2001, İstanbul: İletişim Yayınları;
9. Sönmezoglu, F.(2006). *II. Dünya Savşı'ndan Günümüze Türk Dıř politikası*. Der Yayınları. İstanbul;
10. Çađrı E. (2003). „*ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları*“. İstanbul;
11. Türkman, S. (2007). „*ABD ortadođu ve Türkiye*“. sale yayın dağıtım. Ankara;
12. Gündüz, ř. (2007). „*Yasayan Dünya Dinleri*“. Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları. №680, Ankara;
13. Kaya, F. (2017). *Cođrafî Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiđi ve Dünya Siyasetindeki Yeri*. Ađrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Siyasal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ulusal Hakemli dergi, Ekim 3/2.;
14. Halford, J. M. (1962). *Democratic Ideals and Reality*. New York, Norton;
15. Atallı, J. (2009). „*A Brief History of the Future: A Brave and Controversial Look at the Twenty-First Century*“. International best seller, Brilliant and Provocative-Henry Kissinger, arcadepublishing, New York;
16. Denk, N. (2000). *21.nci Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Jeopolitik Durumu ve Jeostratejik Öneminin Yeniden Belirlenmesi*. Harp Akademisi Yayını;

Beka Makaradze

**Relations between the Republic of Turkey and the United States
during the Cold War**

Abstract

Active military, economic and political relations between the Turkish Republic and the United States began shortly after the end of World War II.

Through the Truman Doctrine and the Marshall Plan, the United States provided Turkey with a massive \$ 100 million in financial aid in 1947, most of which was spent on military development in the country.

In May 1951, the United States recommended Turkey to join the North Atlantic military bloc (NATO), and in October 1951, there was signed a protocol on Turkey's admission to NATO in London.

On February 18, 1952, the Turkish Grand National Assembly ratified the NATO Accession Treaty.

Geopolitical shifts after World War II replaced Turkey's de facto foreign policy neutrality with a pro-Western course. The rapprochement between Turkey and the United States began, However, it was under the threat of the expected aggression from the Soviet Union throughout the Cold War.

Significant changes have taken place in Turkish-American relations since 1980. Current political developments in both Turkey and the United States have made relations between the two countries more diversified. It is also true that they relied on elements of relations that existed in earlier periods, but nevertheless, the new form was significantly different from the previous one.

Keywords: Turkey; United States of America; Cold War.